

ПОЛІТИЧНА АНАЛІТИКА ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ

У статті пропонується авторська концепція сутності політичної аналітики як цілісної системи теоретико-прикладного наукового знання. На відміну від традиційного дискретного підходу в характеристиці її сутності, ця концепція дає не просто системне подання, чітке розуміння самої політичної аналітики як наукової категорії, а найголовніше – дозволяє привести в методологічну відповідність предмет, завдання й функції кожного з її елементів як відносно самостійних теоретико-прикладних наукових дисциплін.

Проблема методологічного забезпечення політологічних досліджень завжди була і є необхідною умовою їхньої соціально-політичної дієвості та ефективної результативності. Проте, як свідчать відповідні наукові публікації, проблема методології політичних досліджень поки що залишається нерозв'язаною. Це зумовлено, по-перше, тим, що в Україні методологія й техніка аналітичної діяльності, як і раніше, незатребувані органами державної влади й місцевого самоврядування, а тому, на думку члена-кореспондента НАН України М. І. Михальченка, являють собою відносно відсталі напрямки розвитку політичної науки [1, с.12]. „Малоінтелектуальній владі, – заявив він з цього приводу на 4-му Конгресі російських політологів, – не потрібен інтелект, який показує її неповноцінність” [1, с.17]. По-друге, і у цьому не можна не погодитись з М. Михальченком, явне відставання вітчизняних політологів у розробці проблем методології наукових досліджень зумовлено самою специфікою становлення в нашій країні політичної науки [1, с.9]. За останні двадцять років вона, у процесі свого формування, по суті, повторювала всі етапи становлення політичної науки в Росії: а) критичне осмислення марксистсько-ленінської політичної теорії та нестриманої, хаотичної критики практики марксизму-ленінізму; б) некритичне сприйняття західної політичної науки та переписування її досягнень і підручників; в) перехід до плюралістичної методології політичного аналізу, в якій синтезовані найбільш конструктивні підходи сучасної світової політичної науки. І хоча сьогодні міцнішає тенденція, коли і в Росії, і в Україні плюралізм політичного аналізу поєднується з деїдеологізованим баченням сучасності, вчені пострадянського суспільства, на наш погляд, усе більш успішно опановують поки що не методологію політичної аналітики як таку, а швидше зарубіжну, в першу чергу американську, і далеко не новітню літературу про неї. Внаслідок цього в основу розуміння сутності політичної аналітики вченими пострадянського суспільства була покладена спрощена, свого часу розкритикована тими ж американськими дослідниками, ідея трактування аналітичного процесу як здійснення своєрідних, причинно не зумовлених, дискретних етапів.

Найбільш послідовним, і не без вагомих підстав, критиком такої ідеї був Поль Сабатьє, який безапеляційно заявляв, що „ідея етапів” не витримує критики з точки зору „наукової моделі”, оскільки вона не містить каузальної теорії, некоректна у своїй описовій частині і надто спрощена [цит. за: 2, с. 48]. Інакше кажучи, існуюча у сучасній пострадянській політології характеристика методологічної сутності політичної аналітики як тріадного дискретного процесу, який складається із аналізу, прогнозування й консультування [3, с.3; 4, с. 9; 5, с.121], на наш погляд, не відповідає її сутнісним властивостям, а тому потребує подальшого вивчення й уточнення. Некоректність подібного трактування сутності політичної аналітики полягає перш за все в тому, що завершальною, фінальною фазою процедурно-алгоритмічного циклічного процесу на рівні політичної аналітики як цілісної системи політико-управлінської, теоретико-прикладної галузі наукового знання є, по-перше, не політичне консультування в традиційному його

розумінні – як вироблення оптимального варіанту політичного рішення, а безпосередньо аналіз імплементації (implementation), тобто реалізації політичного рішення. Саме останнє ми і спробуємо довести.

Друге, на що ми звертаємо особливу увагу в процесі обґрунтування нашого бачення специфіки методологічної сутності політичної аналітики, – це відсутність, зважаючи на вищезазначені причини, концептуальної завершеності потрактування дослідниками самого механізму реалізації аналітичного процесу на її функціональному рівні, коли, з одного боку, він цілком справедливо, як це, приміром, робить А. С. Баронін, характеризується як циклічний процес [4, с. 9], а з іншого – дослідниками повною мірою не враховується його методологічна й процедурно-алгоритмічна сутність, які визначають ступінь його функціональної реалізованості на рівні політичної аналітики як цілісної системи теоретико-прикладного наукового знання. Враховуючи особливу, щонайменше для наукової спільноти та соціальної практики, актуальність і складність обговорюваної проблеми, особливо відзначимо, що висловлена нами вище незгода з цитованими положеннями авторів щодо характеристики структури і механізму здійснення аналітичного процесу, як і у будь-якому науковому спорі, зумовлена, з одного боку, відповідним неприйняттям вельми однобічного підходу до такого складного явища, яким є політична аналітика як цілісна система теоретико-прикладного наукового знання, а з іншого – бажанням ліквідувати цю прогалину в політологічному знанні, привести у методологічну відповідність: предмет, завдання й функції кожного з її невід’ємних елементів, розставити їх по своїх місцях і в кінцевому підсумку дати саме системну її характеристику.

Науково-теоретична й практична значущість мети даного дослідження полягає, по-перше, в тому, щоби використовуючи наукову аргументацію, переконливо показати і ґрунтовно довести, що політична аналітика, як і будь-яка інша наука, тільки тоді може розраховувати на отримання більш-менш точного знання про реальні політичні процеси, коли впорядковано її категоріальний апарат, а по-друге, вона досягає своєї конструктивної соціально-політичної дієвості й ефективної результативності лише у разі набуття системного характеру та функціонування як цілісної системи. Тому при розв’язанні даної методологічної проблеми більш перспективною є тенденція, коли окремі автори, хоч би і в рамках галузевої теорії державного управління, проте цілком обґрунтовано акцентують увагу дослідників на необхідності використання системного підходу до характеристики аналітичного процесу. „Загальний недолік існуючих підходів до розуміння аналітичної діяльності, – справедливо відзначає у своєму, по суті, першому, монографічному дослідженні з даної проблематики, Ю. Г. Кальниш, – полягає у відсутності системності й цілісності уявлень про специфіку її різноманітних форм [5, с.234]. Актуалізуючи цей підхід у своєму дослідженні стосовно державного управління, автор переконливо доводить, що „Система політичної аналітики, складається із цілої низки обов’язкових і специфічних процедур, зокрема: визначення проблеми для політичного аналізу, власне політичний аналіз, аналіз державної політики (політичний, економічний, соціальний, правовий тощо), аналіз політичного ризику, політичне оцінювання, політичне прогнозування (оперативне і стратегічне), політичне консультування, політичний моніторинг, політичні консультації та експертизи тощо” [5, с. 235].

Разом з цим, відзначаючи безперечну цінність внеску Ю. Г. Кальниша в обґрунтування адекватних підходів і самого механізму формування й реалізації теоретико-методологічних основ політичної аналітики в державному управлінні, слід також звернути увагу на суттєві недоліки його авторського бачення її сутності: як виходить із вищевикладеної характеристики, визначення поняття „політична аналітика”, як і у працях попередніх дослідників, так і в аналізованому дослідженні, не набуло необхідної процесуальної системної чіткості, функціональної завершеності і тому сприймається доволі розпливчасто й неоднозначно. Багато в чому це можна пояснити тим, що дане поняття відноситься до таких категорій науки, що розвиваються, збагачуються й

уточнюються із просуванням дослідників у питаннях методології й практики всіх галузей наукового знання, в тому числі й державного управління, а тому не можна і надто строго підходити до оцінки праці конкретного автора, проте і сприймати його трактування сутності політичної аналітики у даному вигляді як цілісну та концептуально завершену, на наш погляд, також не видається можливим.

По-перше, як у процесі авторського бачення, так і у трактуванні методологічної сутності політичної аналітики, так чи інакше проявляються атавізми дискретного підходу, а тому в аналізованому монографічному дослідженні все-таки більше продекларована, ніж реалізована така її важлива складова, як *цілісність*, без якої неможливо взагалі говорити про системний підхід в аналізі сутності політичної аналітики, оскільки, як відомо, саме розробка проблематики цілісності історично багато в чому сприяла формуванню самого системного підходу. У зв'язку з цим слід наголосити, що необхідність і цінність даної характеристики щодо категорії „політична аналітика” зумовлена в першу чергу тим, що цілісність виявляється в *циклічності й функціональній завершеності* аналітичних процесів, які відбуваються у системі політичної аналітики, характеристика яких як раз і відсутня в роботі дослідника.

По-друге, найважливішою складовою цілісності є *інтегрованість*, яка забезпечує „згуртованість” елементів політичної аналітики в єдине ціле, коли внаслідок такої „згуртованості” властивості її частин модифікуються та виявляються як якісно нові, характерні для наявної цілісності, й відмінні від властивостей її окремих елементів, що також відбилось у системній її характеристиці.

І нарешті, по-третє, в характеристиці феномена цілісності політичної аналітики автором випущена така її властивість, як *фрактальність*, тобто здатність відбивати в її елементах властивості, притаманні даній системі як цілісності, що складає її якісну специфіку як теоретико-прикладної, політико-управлінської наукової дисципліни.

Таким чином, якщо дійсно виходити з системного підходу в характеристиці аналізованої проблеми і строго дотримуватися його принципів, то слід передовсім визнати такий механізм процедурно-алгоритмічних дій в аналітичному процесі, який не сприймає вільного тлумачення місця й функціональної ролі кожного зі структурних елементів політичної аналітики в цілісній його системі, де кожний її елемент процесуально й функціонально взаємопов'язаний і взаємозумовлений.

Інакше кажучи, алгоритм здійснення аналітичного процесу у системі політичної аналітики від самого початку є таким, що прогноз практично неможливий без превентивного формулювання проблеми, попереднього всебічного аналізу існуючих тенденцій, чинників, розстановки політичних сил у ситуації, що склалася, які у даному випадку виступають її внутрішніми інтегративним, системоутворюючим елементом, а її цілісність забезпечується циклічністю й функціональною завершеністю кожної фази аналітичних процесів, які відбуваються у цій системі. Разом з тим, реальний процес прогнозно-аналітичного дослідження, як точно зазначив А. С. Ахременко, – ітеративний, він передбачає повернення до вже пройдених циклів аналізу на новому рівні знань, а тому неправильно уявляти його лише як жорстку послідовність дискретних етапів або стадій [6, с. 29]. Отже, розробка прогнозу уможливорює корегування, уточнення, а іноді й принципову зміну погляду аналітика на характеристику вихідної ситуації.

Таким чином, у реальному процесі прогнозно-аналітичному дослідженні тієї чи іншої політичної проблеми механізм сутнісного взаємозв'язку й взаємозумовленості цих елементів проявляє себе таким чином, що політичний аналіз і політичне прогнозування взаємно доповнюють, взаємно зумовлюють один одного при вирішенні загального завдання зниження проблеми невизначеності: перший виконує частину прогностичних функцій, а інший – аналітичних. Понад те, говорячи про сутність політичного прогнозування, а ще конкретніше – про його роль і місце у системі політичної аналітики загалом, слід особливо підкреслити, що прогноз виконує не лише пізнавальну функцію – отримання інформації про можливі альтернативи розвитку, а й безпосередньо

управлінську функцію – формування необхідної основи для політичного консультування – тобто можливих варіантів проектування політичних рішень і програм. Тому, характеризуючи специфіку здійснення цього процесу стосовно функціональних меж і сутнісних характеристик політичної аналітики, особливо наголосимо, що цією фазою її теоретико-прикладна функція не вичерпується, вона не вичерпується навіть і у разі, коли дослідники, бажаючи показати циклічний характер і цілісну завершеність аналітичного процесу, додають до політичного прогнозування ще й політичне консультування. Необґрунтованість і методологічна уразливість такого підходу полягає, на наш погляд, у тому, що завершальною фазою і функцією цього цілісного, циклічного процесу у системі політичної аналітики є не тільки і не стільки політичне консультування (тобто можливість пропозиції і вибору оптимального варіанту прийняття рішення), скільки відповідна заключна фаза – необхідність аналізу фази імплементації – безпосередньої реалізації політико-управлінської функції – самого процесу прийняття й реалізації політичних рішень і програм. І цей найважливіший елемент політичної аналітики у роботах дослідників, які намагаються осягнути її сучасну сутність, не виправдано випадає з її структурної цілісності. Хоча при цьому, як це не парадоксально, переважна частина учених, які є фахівцями у цій галузі політологічного знання, у своїх дослідженнях неодмінно обґрунтовують положення про релевантність етапів аналітичної роботи основним фазам циклу прийняття й реалізації політичних рішень і програм – як ключової проблеми політичної аналітики. Уявляється, що можливим поясненням цього парадоксального явища у сучасній політичній аналітиці є, по-перше, той факт, що на сьогодні не існує єдиного, визнаного всіма вченими алгоритму аналітичного процесу, а у вітчизняній політичній науці за взірць прийнятий алгоритм американської школи політичного аналізу, який, на відміну від континентально-європейського, орієнтований швидше не на методологічний, а на організаційний і фінансовий пріоритети в аналітичному процесі. Іншими словами, він більш прагматичний і фіксує, а відтак і реалізує не всю проблематику в її цілісності й водночас всі нюанси релевантності етапів аналітичної роботи основним фазам циклу прийняття й реалізації політичних рішень, а лише ті її частини, над якими особа, яка приймає рішення, здатна здійснювати контроль і оплачувати відповідну роботу аналітика. Тому у підручниках з політичного аналізу, які переважно є компіляціями праць американських авторів, іноді можна прочитати досить суперечливі положення, що потребують додаткових досліджень. Згідно з цими положеннями не у будь-якому реальному політичному аналізі обов'язково містяться всі процесуально й функціонально зумовлені компоненти аналітичного процесу, оскільки він, не перешкоджаючи його методичній і дисциплінарній етапізації, може бути організаційно розчленований на серію проектів, коли кожний крок – формулювання проблеми, концептуалізація, моделювання тощо, оформлюються самостійним контрактом із замовником і виконуються послідовно одним або кількома колективами [див.: 2, с. 83].

Другою, можливою і не менш значущою, причиною парадоксальної ситуації „випадіння” аналітичного процесу прийняття й реалізації політичних рішень із структурної цілісності політичної аналітики є саме той факт, що тривалий час, до кінця ХХ ст., такою ж ланкою, що „випадає”, у самій теорії прийняття політичних рішень була фаза його реалізації або „імплементації”. Тільки завдяки зусиллям цілого покоління талановитих учених 1970-х – 1980-х років (М. Дертик, Дж. Пресман, А. Вілдавські, Ю. Бардич та ін.) справедливість була відновлена – фаза імплементації політичних рішень посіла гідне місце не тільки в теорії, а у практиці політико-управлінського процесу. Це виявилось, по-перше, в тому, що стало зрозумілим – фаза імплементації з'єднує в єдиний цикл, з одного боку, процеси підготовки та затвердження рішень, а з іншого – процеси підведення підсумків здійснення прийнятих раніше проектів. По-друге, що не менш важливо, було доведено, що модель політико-управлінського циклу цілком може бути використана також і як теоретико-методологічна основа аналізу процесу прийняття та реалізації політичних рішень. І отже, по-третє, - аналіз фази імплементації необхідний не

тільки для того, щоб досягти більшого розуміння процесу реалізації політичних рішень на практиці, але й щоб передбачити можливі складності вже при опрацюванні проекту пропонованого рішення і закласти в нього реалістичні вимоги і механізми, що підвищують його ефективність. Але у будь-якому разі здійснення вказаних процесів, як свідчать теорія та практика, не обходиться без безпосередньої участі політичного аналітика, який, за образним висловом відомого спеціаліста в галузі теорії прийняття й реалізації політичних рішень А. А.Дегтярева „часто випереджає й супроводжує рішення, що приймає політик” [7, с. 228], а тому відгородити „залізними завісами” політичний аналіз і політичний менеджмент від предметного поля теорії прийняття рішень було б, на думку вченого, досить важко. „Швидше за все, – підсумовує він, – дані предметні області в ряді випадків перетинаються, а отримані результати і знання взаємодоповнюють один одного” [7, с. 67].

Таким чином, і в даному разі, бажаємо ми того чи ні, але яке це вже було доведено – теорія прийняття політичних рішень – це, з одного боку, процесуально зумовлений, невід’ємний елемент політичної аналітики, який має як фундаментальний, так і прикладний аспекти, орієнтуються як на „аналіз – суті – політики”, так і на „аналіз – заради – політики” [7, с. 63], а з іншого – хоча й молода, та вже відносно самостійна теоретико-прикладна наукова дисципліна, що має власний методологічний статус, який знаходиться на стику фундаментальної політичної теорії, порівняльної політології й політичного аналізу, прикладної політології загалом. Утім за останні два десятиліття, не дивлячись на відзначену фахівцями аморфність і фрагментованість предметного поля теорії прийняття політичних рішень, у його межах уже склалася певна спеціалізація напрямків і структурна диференціація. І перш за все – це дослідження динаміки рішень на окремих фазах політико-управлінського процесу: формування проекту, реалізація рішень і оцінка його результатів, які отримали вже не лише концептуально-теоретичне оформлення, а й практичне підтвердження.

Саме реалізацією політичного рішення й оцінкою його результатів, як свідчить не лише теорія, а й практика їх здійснення, завершується політико-управлінський цикл, а відтак і фінальна, заключна фаза експертно-аналітичного процесу в цільових і функціональних межах політичної аналітики.

Разом з тим, враховуючи замкнений характер цього циклічного процесу в системі політичної аналітики, важливо відзначити, що на цьому робота аналітика й експерта не завершується. Алгоритм їх професійної діяльності зумовлений процедурно-алгоритмічною складовою політичної аналітики і тому жорстко визначений. Так, у разі отримання позитивних результатів оцінка процесів реалізації політичних рішень їхня участь у реалізації даної політичної програми може бути продовжена, а у разі негативної оцінки – відбувається повернення до вихідної фази циклу формулювання й аналізу проблеми – фази формулювання проблеми, і потім – наступним фазам цього циклічного аналітичного процесу, що логічно впливають з неї, з відповідним внесенням необхідних коректив у зміст раніше прийнятих або до прийняття нових політичних рішень і програм.

Таким чином, за підсумками проведеного нами дослідження можна дійти такого узагальненого висновку: **політична аналітика** – це *цілісна політико-управлінська система наукового знання, що склалася у процесі диференціації й інтеграції політичних наук; її елементами (підсистемами) є відносно самостійні, із власним методологічним статусом теоретико-прикладні галузі політологічного знання: політичний аналіз, політичне прогнозування, політичне консультування, теорія прийняття політичних рішень.*

Презентоване авторське тлумачення методологічної сутності політичної аналітики через її новизну у дечому, мабуть, і не беззаперечне. Втім воно містить у собі як евристичну, так і практично-політичну значущість, оскільки на відміну від традиційного дискретного підходу до характеристики її сутності дає не лише уявлення та розуміння

самої політичної аналітики як наукової категорії, а й, що найголовне, – можливість привести у методологічну відповідність предмет, завдання й функції кожного з її елементів як відносно самостійних теоретико-прикладних наукових дисциплін, поява яких детермінована закономірним процесом диференціації політичної науки. Проте, з іншого боку, дане авторське бачення сутності елементів політичної аналітики дозволяє показати і довести їх реальний процесуально-циклічний взаємозв'язок і взаємозумовленість процесом інтеграції як цілісної теоретико-прикладної системи наукового знання, покликаною оптимізувати реальну управлінську діяльність з підготовки, прийняття й реалізації політичних рішень і програм.

І насамкінець, не менш важливим є те, що результати нашого дослідження можуть знайти своє застосування і в упорядкуванні всього навчального процесу з підготовки політологів, а особливо – політичних аналітиків, оскільки можуть сприяти не лише корегуванню навчальних програм із врахуванням досягнень сучасної методології політичних досліджень, але й, з методичної точки зору, орієнтуванню самих викладачів читати студентам не лише окремі навчальні курси з кожного з виділених нами елементів політичної аналітики як самостійних навчальних дисциплін, а й – спеціальний загальний навчальний курс з методології політичної аналітики в цілому. Вказаний курс має передувати викладенню дисциплін „політичний аналіз”, „політичне прогнозування”, „політичне консультування”, „теорія прийняття політичних рішень”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михальченко Н. И. Политическая наука в Украине: фактор становления государственности и оптимизации внутренней и внешней политики страны // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України: Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 35. – с. 9–18.
2. Туронок С.Г. Политический анализ: Курс лекций. – М.: Дело, 2005. – 360 с.
3. Ребкало В. А., Кальниш Ю. Г. Практикум з політичної аналітики в державному управлінні: Навч.- метод. посіб. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 56с.
4. Баронін А. С. Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі: курс лекцій. – К.: Вид. Паливода А. В., 2005. – 128с.
5. Кальниш Ю. Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 272 с.
6. Ахременко А. С. Политический анализ и прогнозирование: Учеб. пособие. – М.: Гардарики, 2006. – 333с.
7. Дегтярев А. А. Принятие политических решений: Учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 416с.